

LIETUVOS ŽEMĖS TEISĖ IR ŽEMĖS TEISMŲ PAREIGŪNŲ ANTSPAUDAI 1564–1764 METAIS

Justina Sipavičiūtė

Vilnius

Spaudo turėtoją, sutvirtinusį dokumentą antspaudu¹, ilgam laikui saistė prisiimti išpareigojimai, bet, nors ir didelę reikšmę turėjo antspaudai, nebuvo jokios privalomos antspaudų teisės, kuri būtų visur vienodai taikoma ir apibrėžta rašytiniame dokumente, tam tikroje „sfragistikos konstitucijoje“. Randama tam tikrų normų, reguliuojančių, kas, kada ir ką galėjo sutvirtinti antspaudu, bet jos galėjo skirtis, nes priklausė nuo laikotarpio ar regiono². Apie jas sužinome nagrinėdami antspaudų naudojimo praktiką, kai imame tam tikros asmenų grupės iš tam tikro regiono pasirinktu laikotarpiu antspaudu sutvirtintus dokumentus. Taigi antspaudų teisė ir patys antspaudai kiekviename regione ir skirtingais istoriniais laikotarpiais skyrėsi.

Pirmajame Lietuvos Statute 1529 m. randame tik kelis antspaudams skirtus straipsnius, o 1566 m. priimtame Antrajame Lietuvos Statute pirmą kartą išsamiai reglamentuojamas antspaudų naudojimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje³. Tiek Antrajame Lietuvos Statute, tiek po kelių dešimtmečių, 1588 m., priimtame Trečiajame Lietuvos Statute⁴ aptinkame jau ne vieną dešimtį straipsnių, kuriuose nustatomas antspaudų naudojimas. Antspaudus skirstome į tris grupes: valdovų, valstybės teismų ir privatūs antspaudai. Ištirtumo lygis neleidžia

¹ Mokslinėje istoriografijoje antspaudo terminas buvo išskaidytas į antspaudą (*sigillum, das Siegel, pieczęć, печать*) ir antspaudą spaudu (*der Siegelstempel, das Petschaft, tłok pieczętny, утаман*) arba tiesiog spaudo terminus. Spaudas yra įrankis antspaudui atspausinti, o antspaudas – tai, kas atspaudžiama spaudu, *Rimša E.* Keletas sfragistikos terminų // Lietuvos istorijos metraštis, 1982 metai. Vilnius, 1983, p. 92–93; *Rimša E.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai. Vilnius, 1999 (toliau – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai), p. 32–33, 43–44.

² *Stieldorf A.* Siegelkunde. Hannover, 2004 (toliau – *Stieldorf A.* Siegelkunde), S. 54–55. Plačiau apie antspaudų teisės raidą senovėje, Viduramžiais ir Naujaisiais laikais žr.: *Seyler G. A.* Geschichte der Siegel. Leipzig, 1894 (toliau – *Seyler G. A.* Geschichte der Siegel), S. 52–55; *Ilgen Th.* Sphragistik // Grundriß der Geschichtswissenschaft I, 4 / Hrsg. von A. Meister. Leipzig und Berlin, 1912 (toliau – *Ilgen Th.* Sphragistik), S. 49–57; *Ewald W.* Siegelkunde. München und Berlin, 1914 (toliau – *Ewald W.* Siegelkunde), S. 27–51; *Gumowski M., Haisig M., Mikucki S.* Sfragistyka. Warszawa, 1960 (toliau *Gumowski M., Haisig M., Mikucki S.* Sfragistyka), s. 60–71; *Kittel E.* Siegel. Braunschweig, 1970 (toliau – *Kittel E.* Siegel), S. 7–131; *Соболева Н. А.* Русские печати. Москва, 1991 (toliau – *Соболева Н. А.* Русские печати), с. 26–69.

imtis visapusiškos visų antspaudų analizės, todėl dėmesį sutelksime tik į vieną iš valstybės teismų – žemės teismą ir jame naudotus antspaudus.

Yra publikuota nemažai svarbių tyrimų, skirtų žemės teismui⁵, tačiau žemės teismų antspaudai nėra išsamiai tyrinėti. Žemės teisme naudotų antspaudų problematika istoriografijoje kaip atskiras tirtinas reiškinytis istorikų buvo paminėtas, bet sistemingo tyrinėtojų dėmesio nesulaukė. Istorografijoje pirmuosius darbus XIX a. paskelbė M. Baliński⁶, A. Sapunovas⁷ ir Cz. Jankowski⁸, tačiau jų knygoose žemės teismų antspaudai nėra analizuojami, o naudojami tik kaip iliustracijos. Tą pačią funkciją žemės teismų antspaudai atlieka ir vėliau rašiusių autorių J. Jodkowskio⁹, O. Hedemanno¹⁰, M. Gumowskio¹¹, A. Citovo¹², V. Fabijański¹³, J. Galkaus¹⁴ ir A. Šalandos darbuose¹⁵. O štai M. Gumowkis¹⁶ vienas

- ³ Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II, d. 1: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis / Parengė S. Lazutka ir kt. Vilnius, 1991; *Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E.* Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius, 2001; Statut Litewski drugiej redakcyi (1566) // Pomniki prawa Litewskiego z XVI wieku (Archiwum komisji prawniczej, t. 7) / Wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1900; Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года / Редкалеся Т. І. Даўнап і інш. Мінск, 2003.
- ⁴ *Lappo I.* 1588 m. Lietuvos Statutas. T. II. Tekstas. Kaunas, 1938.
- ⁵ Plačiau apie žemės teismą žr.: *Ланно И.* Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века. 1897, с. 263–301; *Любавский М.* Литовско-русский сейм. Москва, 1900, с. 721–724; *Ланно И.* Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской Унии до смерти Стефана Батория (1569–1586), ч. 1. С.-Петербург, 1901, с. 352–354; *Ланно И.* Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия: литовско-русский повет и его сеймик. Юрьев, 1911, с. 498–523; *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588). Vilnius, 2006 (toliau – *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo).
- ⁶ *Baliński M.* Historia miasta Wilna. T. 2. Wilno, 1836, s. 65.
- ⁷ *Сапунов А. П.* Витебская старина. Т. 1. Витебск, 1883, įklija prieš pirmą lapą.
- ⁸ *Jankowski Cz.* Powiat Oszmiański: materiały do dziejów ziemi i ludzi. Cz. 1. Petersburg, 1896, s. 164.
- ⁹ *Jodkowski J.* Pieczęcie polskie w muzeum Rumiancowskim w Moskwie // Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne. T. 2, nr 6. 1910, s. 95.
- ¹⁰ *Hedemann O.* Historia powiatu brasławskiego. Wilno, 1930, s. 341.
- ¹¹ *Gumowski M.* Handbuch der polnischen Siegelkunde. Graz, 1966, S. 119.
- ¹² *Цитой А.* Геральдика Беларуси. Минск, 2007 (toliau – *Цитой А.* Геральдика Беларуси), с. 22, 96, 98, 99, 100.
- ¹³ *Fabijański W.* Pieczęcie papierowe z pokładem w zbiorze sfragistycznym zakładu narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Wrocław, 2009, s. 135–136, nr 78, 80, 82, 83, taip pat aprašo kelis žemės teismo antspaudus (62, 63, 64 p.).
- ¹⁴ *Galkus J.* Lietuvos Vytis. Vilnius, 2009, p. 206.
- ¹⁵ *Шаланда А.* Геральдика Валовічаў XVI–XVIII стст.: мифы і рэальнасць // Unus pro omnibus: Валовічы ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага XV–XVIII стст. / Склад. А. М. Янушкевіч; навук. ред. А. І. Шаланда. Мінск, 2014, с. 169.
- ¹⁶ *Gumowski M., Haisig M., Mikucki S.* Sfragistyka, s. 254–255.

pirmųjų atkreipė dėmesį, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismų antspauduose vaizduojamas valstybės herbas, tačiau išsamiau jų neanalizavo ir nepateikė archyvinių nuorodų. Visgi per pastarąjį dvidešimtmetį pasirodė kelios svarbios publikacijos, kuriose pateikiama naujų duomenų apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismų antspaudus. Pavyzdžiui, A. Citovas¹⁷ analizavo Lietuvos Statutų normas, kurios reglamentavo žemės teismų antspaudų naudojimą, tačiau jis išanalizavo ne visas Lietuvos Statutų normas ir neaptarė, kaip tos normos buvo taikytos praktikoje. Lenkijos žemės teismų antspaudus išsamiai ir įvairiais aspektais tyrinėjo M. Adamczewskis¹⁸. Jis pateikė ir kelias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismų antspaudų šaltinių nuorodas. Nors šis istorikas antspaudų išsamiau neanalizavo, jo darbas svarbus ateities tyrimui – atskleisti, ar buvo kokia nors Lenkijos žemės teisme naudotų antspaudų įtaka Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudų heraldikai. Šiuo metu išsamiausias yra A. Šalandos¹⁹ straipsnis apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo antspaudus, kuriame pateikiama žemės teismo antspaudų genezė ir jų klasifikavimas pagal vaizdulinio heraldiką. Istorikai, kadangi rašė apžvalginio pobūdžio darbus, apsiribojo tik žemės teismo antspaudais, tačiau nepateikė platesnių išvalgų apie žemės teisme taip pat naudotus žemės teismo pareigūnų antspaudus²⁰. Taigi yra daugybė klausimų, į kuriuos istoriografijoje dar nėra aiškiau atsakyta.

Straipsnyje keliami du tikslai. Pirmas – ištirti Lietuvos Statutų ir *Volumina legum* normas, kurios reglamentavo žemės teismo ir jo pareigūnų antspaudų nau-

¹⁷ Цитов А. Пятки старажытнай Беларусі: нарысы сфрагістыкі. Мінск, 1993 (toliau – Цитов А. Пятки старажытнай Беларусі), с. 25, 113–118 ir Цитов А. Сфрагістыка і Геральдыка Беларусі. Мінск, 1999 (toliau – Цитов А. Сфрагістыка і Геральдыка Беларусі), с. 44, 46, 47–48, knygoje dar pateikiama žemės teismo antspaudų nuotraukų.

¹⁸ Adamczewski M. Pieczęcie urzędowe władz lokalnych z obszaru Polski centralnej. Łódź, 2010, s. 62, 64, 65, 83.

¹⁹ Шаланда А. Земскія печаткі Вялікага Княства Літоўскага у XVI–XVIII ст.: аснаўныя тыпы // Сфрагістичний щорічник. IV. 2013 (toliau – Шаланда А. Земскія печаткі), с. 277–298.

²⁰ Itin vertinga O. Alforovo ir O. Odnoroženko publikacija, kurioje yra pateikiama ir aprašoma kelios dešimtys žemės teismo pareigūnų antspaudų iš įvairių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų žemės teismų. Kita vertus, išsamesni apibendrinimai nėra pateikiami – Алфоров О., Оdnoroженко О. Українські особові печатки XV–XVII ст. За матеріалами київських архівосховищ. Харків, 2008. Yra tyrimų, kuriuose pavieniai žemės teismo pareigūnų antspaudai trumpai aprašyti. Pavyzdžiui, Семянчук Г. Агульнае і асабівае ў шляхецкай геральдыцы Гарадзенскага павета другой паловы XVI–пачатку XVII ст. // Сфрагістичний щорічник, IV. 2013, с. 428–429. Arba yra pateikiami keli žemės teismo pareigūnų antspaudai, bet plačiau neanalizuojami – Цитов А. Пятки старажытнай Беларусі, с. 43, 46, 74, 75, 82, 88, 90, 91; Цитов А. Геральдыка Беларусі, с. 10; Цитов А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі, с. 44–45, bei Шаланда А. Земскія печаткі, с. 284.

dojimą ir, svarbiausia, kaip normos buvo realizuojamos praktikoje, tai leis sužinoti, ar iš tikrųjų tų normų buvo laikomasi. Antra, išanalizuoti Vilniaus ir Trakų vaivadijų žemės teismo pareigūnų antspaudus, pateikti heraldinę ir sfragistinę jų analizę. Tai leis geriau suprasti, kas, kodėl ir kaip vaizduojama antspauduose.

Visus tyrime naudotus šaltinius galima suskirstyti į keletą grupių. Tyrime pasitelkti tiek publikuoti, tiek dar neskelbti šaltiniai, saugomi bibliotekų ir archyvų fonduose. Publikuoti šaltiniai – 1529 m., 1566 m. ir 1588 m. Lietuvos Statutai²¹, *Volumina legum*²² bei Teismų aktai²³. Nepublikuoti šaltiniai – empirinę dalį sudarė daugiau nei šimtas neskelbtų Vilniaus ir Trakų vaivadijų²⁴ žemės teismo pareigūnų – teisėjo ir pateisėjo – XVI a. antroje pusėje–XVIII a. antroje pusėje naudotų antspaudų.

Straipsnio chronologinės ribos – nuo 1564–1566 m. iki 1764 m. Lemiamas pasirinkimo kriterijus – 1564–1566 m. atsiranda žemės teismai. Analizė baigiama 1764 m., nes tada panaikinamas žemės teismo pareigūnų spaudų naudojimas žemės teisme.

Kiekviename pavieta 1564–1566 m. įkurti žemės teismai ne tik nagrinėjo civilines bylas, bet ir atliko notarines funkcijas²⁵. Žemės teismų veikla nebuvo nuola-

- ²¹ Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II, d. 1: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis / Parengė S. Lazutka ir kt. Vilnius, 1991 (toliau – Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II, d. 1); *Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E.* Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius, 2001; Statut Litewski drugiej redakcyi (1566) // *Pomniki prawa Litewskiego z XVI wieku* (Archiwum komisji prawniczej, t. 7) / Wyd. F. Piekosiński. Kraków, 1900 (toliau – Statut Litewski drugiej redakcyi (1566)); Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года / Редкалядзя Т. І. Даўнар і інш. Мінск, 2003 (toliau – Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года); *Lappo I.* 1588 m. Lietuvos Statutas. T. II. Tekstas. Kaunas, 1938 (toliau – 1588 m. Lietuvos Statutas).
- ²² *Volumina legum*. T. 7. Ab anno 1764 ad annum 1768 / Wyd. J. Ohryzka. Petersburg, 1860 (toliau – *Volumina legum*. T. 7).

- ²³ Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. Т. 22: Акты Слонимского земского суда. Вильна, 1895 (toliau – Т. 22: Акты Слонимского земского суда).

- ²⁴ Neturime specialių fondų, kuriuose būtų saugomi išimtinai žemės teismo ir jo pareigūnų dokumentai. Dokumentų su antspaudais randame pačiuose įvairiausiuose asmenų, giminių, institucijų ir kt. fonduose. Tai itin patikima šaltinių grupė, kuri atskleidžia, kaip normos, kuriomis buvo reglamentuotas žemės teismo ir jo pareigūnų antspaudų naudojimas, buvo pritaikytos realybėje. Nors šiame straipsnyje analizuojama ir nurodoma Vilniaus ir Trakų vaivadijų, t. y. 9 pavičių, archyvinė medžiaga, šiuo metu atliekami tyrimai leidžia kelti atsargią hipotezę, kad XVI–XVIII a. panašios tendencijos būdingos ir kitose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijose, tačiau tam dar reikia daugiau tyrimų.

- ²⁵ Negalima tvirtinti, kad pavieto žemės teismas buvo nuobodi notarinė įstaiga. Pavartę žemės teismo knygas, tą patį bajorą galime aptikti ir kaip auką, ir kaip nusikaltėlį, kai kurie asmenys teismo sesijose teisdavosi kelete ar net keliolikoje bylų. Plačiau apie žemės teismo notarines funkcijas žr.: *Vilimas D.* LDK pavieto žemės teismų funkcija – tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) (lietuviškų pavičių atvejis) // *Lituanistica*. T. 57, Nr. 4 (86). 2011, p. 355–364; *Vilimas D.* Lietuvos Di-

tinė. Teismas rinkosi į sesijas tris kartus per metus. Žemės teismą sudarė teisėjas, pateisėjis ir raštininkas²⁶. Kiekvienas žemės teismas turėjo ir savo spaudą. Toks spaudas yra reglamentuotas 1566 m. Antrajame Lietuvos Statute²⁷.

Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 10 straipsnyje²⁸ nurodoma, kad žemės teismas naudosis dviejų rūšių spaudus: viena rūšis – žemės teismo spaudas, kuriame vaizduojamas valstybės herbas, o aplink jį turi būti užrašytas to pavieto pavadinimas (iklija, 1 pav.)²⁹. Šiuo spaudu buvo galima antspauduoti tik šaukimus su valdovo titulu³⁰. Spaudą saugoti patikima prisiekusiam raštininkui. Antra rūšis – žemės teismo pareigūnų – teisėjo ir pateisėjo – spaudai. Jais buvo

džiosios Kunigaikštystės žemės teismo, p. 90–91, 104; *Vilimas D.* Kauno žemės teismas paskutiniaisiais Stepono Batoro valdymo metais // *Lituanistica*. T. 57, Nr. 3 (85). 2011, p. 229–230.

²⁶ Plačiau apie žemės teismo pareigūnus: *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo, p. 105–130; *Urządncy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy. T. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek* / Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2004; *Urządncy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy, T. 2: *Województwo Trockie XIV–XVIII wiek* / Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2009.

²⁷ Tiesa, ankstyviausių užuominų apie žemės teismo spaudus randame bajorų „prašymuose“ įkurti žemės teismus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: *Шаланда А.* Земскія печаткі, с. 280–282. Žemės teismų spaudai taip pat paminėti pavietų atribojimo dokumentuose, kuriuose patvirtinama, kad pavietui suteikiamas spaudas. Pavyzdžiui, Ašmenos pavieto atribojime rašoma, kad spaudas bus per valdovo pasiuntinį duodamas tuoj po raštininko priesaikos: *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo, p. 81. Galiausiai Žygimanto Augusto nurodymu buvo padaryti ir 1565–1566 m. visų pavietų žemės teismų raštininkams perduoti spaudai su valstybės herbu: T. 22: *Акты Слонимского земского суда*, с. 147. Nors nurodoma, kad spaudai perduoti, nieko negalime plačiau sužinoti apie žemės teismo spaudų heraldiką. Tik tiek, kad jie turėjo būti su valstybės herbu. Spaudų naudojimas žemės teisme reglamentuotas tik Antrajame Lietuvos Statute.

²⁸ Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), IV 10, s. 80–81; Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, с. 103.

²⁹ Pavydžiui, 1597 m. šaukimas su Breslaujos žemės teismo antspaudu, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS). F. 16-84, l. 19; 1568 m. šaukimas su Kauno žemės teismo antspaudu, LMAVB RS. F. 38-1, l. 60; 1599 m. išrašas iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo Vilniuje su Vilniaus žemės teismo antspaudu, LMAVB RS. F. 264-797. Antrojo Lietuvos Statuto rusėniškame nuoraše neminima, kad pavieto pavadinimas turi būti aplink herbą, o Antrojo Lietuvos Statuto lotyniškame nuoraše, priešingai, ne tik nurodyta, kad aplink herbą turi būti to pavieto pavadinimas, bet ir dar patikslinta, kad herbas reprezentuoja ginkluoto raitelio figūrą. Plg. Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), IV 10, s. 80–81. Antrojo Lietuvos Statuto nuorašų problema reikalauja atskiro tyrimo ateityje. Plg.: *Bardach J.* Statuty litewskie a prawo rzymskie. Warszawa, 1999, s. 54–56.

³⁰ 1568 m. Vilniaus žemės teismo šaukimas su Žygimanto Augusto titulu, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS). F. 69-112; 1581 m. šaukimas į Upytės žemės teismą su Stepono Batoro titulu, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 1294, ap. 1, b. 19, l. 1; 1590 m. Vilniaus žemės teismo šaukimas su Žigimanto Vazos titulu, VUB RS. F. 5-F. 126-313822; 1651 m. šaukimas į Ašmenos žemės teismą su Jono Kazimiero Vazos titulu, VUB RS. F. 4-(A653)-24737.

antspauduojami visi kiti žemės teismo dokumentai, išskyrus šaukimus, o žemės teismo raštininkas turėjo ant tų dokumentų pasirašyti (įklija, 2 pav.). Trečiojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 12 straipsnyje ši norma buvo dar kartą pakartota ir patvirtinta³¹. Tyrimui surinkti antspaudai atskleidžia, kad šios normos buvo laikomasi. Toks dviejų rūšių spaudų – žemės teismo ir žemės teismo pareigūnų – naudojimas žemės teisme išlieka dar apie 200 metų, iki 1764 m., kai Konvokacinis seimas priima Konstituciją³².

Prieš aptariant, kuo buvo svarbi 1764 m. reforma, galima atkreipti dėmesį į dar kelias Antrojo ir Trečiojo Statutų normas, reglamentavusias žemės teismo ir jo pareigūnų antspaudų naudojimą ir tų normų realizavimą. Pavyzdžiui, Antrajame ir Trečiajame Lietuvos Statutuose yra nustatytas antspaudų mokestis. Vakarų Europos teisės sąvaduose bei dokumentuose išlikę duomenys apie įkainius už antspaudą prispaudimą³³. Antspaudavimo mokesčio dydis buvo skirtingas – priklausė nuo prispausto antspaudų rūšies, dokumento svarbumo, medžiagos ir kitų dalykų, bet labiausiai nuo to, kas dokumentą antspauduodavo³⁴.

Trečiojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 5 straipsnyje reglamentuojama, kad teisėjui už antspaudavimą reikėjo sumokėti 4 grašius, o pateisėjui – dukart mažiau, tik 2 grašius³⁵. Kadangi žemės teismų dokumentai, išduoti teisėjo ir pateisėjo, turėjo būti su dviem antspaudais, vadinasi, iš viso reikėjo mokėti 6 grašius. O Trečiojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 18 straipsnyje fiksuojama, kad raštininkas gaudavo tik 1 grašį už šaukimo antspaudavimą žemės teismo spaudu³⁶. Taip pat reikia turėti omenyje, kad tai tik antspaudavimo kaina. Dar papildomai kainavo reikiamo dokumento surašymas. XVII–XVIII a. antspaudavimo kaina taip pat keitėsi, tačiau neturime patikimų šaltinių, kurie patvirtintų, kad toks mokestis tikrai buvo mokamas.

³¹ Straipsnyje išsamiau praplečiamos dokumentų, kurie turi būti su pareigūnų antspaudais, rūšys: 1588 m. Lietuvos Statutas, IV 12, p. 180.

³² *Šmigelskytė-Stukienė R.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos // Lietuvos notariato istorija / Sud. J. Karpavičienė. Vilnius, 2012 (toliau – *Šmigelskytė-Stukienė R.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės), p. 79–80; *Šmigelskytė-Stukienė R., Brusokas E., Glemža L. et al.* Modernios administracijos tapimas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais: kolektyvinė monografija. Vilnius, 2014; *Volumina legum.* T. 7, s. 178.

³³ *Соболева Н. А.* Русские печати, с. 56–57; *Ilgen Th.* Sphragistik, S. 29; *Ewald W.* Siegelkunde, S. 68.

³⁴ *Gumowski M., Haisig M., Mikucki S.* Sfragistyka, s. 84–85, *Ewald W.* Siegelkunde, S. 68–69.

³⁵ 1588 m. Lietuvos Statutas, IV 5, p. 170–172.

³⁶ 1588 m. Lietuvos Statutas, IV 18, p. 186–187. Trečiojo Lietuvos Statuto IV skyriuje, 18 straipsnyje, numatyta, kad raštininkas turi ne tik antspauduoti tam pavietui duotu spaudu, bet ir tą šaukimą pasirašyti. Didėja asmeninė raštininko atsakomybė, nes jis turi ne tik antspauduoti, bet ir papildomai pasirašyti, tai Antrajame Lietuvos Statute dar nebuvo nustatyta.

Dar viena svarbi tema, susijusi su žemės teismo antspaudais, – tai klastojimo problema. Viduramžiais ir Naujaisiais laikais antspaudų klastojimas buvo prilyginamas sunkiausiems nusikaltimams, o bausmės įvairiose šalyse ir skirtingais laikotarpiais skyrėsi. Klastotojams buvo skiriamos sudeginimo, pakorimo, gėdos ženklų išdeginimo, įkalinimo ar banicijos bausmės³⁷. Kartais klastotojui pavykdavo išsisukti sumokėjus tam tikrą pinigų sumą, tačiau tai priklausė nuo nusikaltėlio statuso visuomenėje. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje taip pat buvo nustatytos griežtos bausmės už spaudų ir antspaudų klastojimą. Pirmajame Lietuvos Statute, I skyriaus 5 straipsnyje, reglamentuojama, kad tik už valdovo dokumentų arba antspaudų klastojimą ir jų naudojimą buvo skiriama sudeginimo bausmė³⁸.

Antrajame Statute, I skyriaus 12 straipsnyje, numatyta, kad už valdovo dokumentų, antspaudų, parašų, taip pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio ir raštininkų parašų klastojimą, valdovo spaudų raižymą, neteisėtą saugojimą ir naudojimą buvo baudžiama ne kitaip, o tik sudeginant³⁹. Toliau straipsnyje numatyta diferencijuota bausmė. Už įstaigų (t. y. ir žemės teismo) antspaudų klastojimą (jų taisymą ir antspaudų nuėmimą nuo vieno ir uždėjimą ant kito suklastoto dokumento) ir pačių dokumentų klastojimą buvo skiriama mirties bausmė, bet sudeginimo bausmė konkrečiai nenurodyta.

Trečiojo Lietuvos Statuto atitinkamas I skyriaus 16 straipsnis panašus, tačiau šiek tiek išplėstas⁴⁰. Svarbiausia, kad jau ne tik už valdovo spaudų, bet ir už valstybės institucijų (taip pat žemės teismo) spaudų klastojimą buvo skiriama sudeginimo bausmė. Antrajame Lietuvos Statute tai nebuvo atskirai reglamentuota. Kaip ir Antrajame Lietuvos Statute, tiek už įstaigų (t. y. ir žemės teismo) antspaudų, tiek už dokumentų klastojimą buvo skiriama mirties bausmė. Sudeginimo bausmė atskirai neregamentuojama. Taigi buvo numatyta labai griežta

³⁷ Plačiau apie klastotojus ir bausmes žr.: *Ilgen Th.* Sphragistik, S. 57–58; *Kittel E.* Siegel, S. 141; *Seyler G. A.* Geschichte der Siegel, S. 52–55; *Ewald W.* Siegelkunde, S. 235; *Gumowski M., Haisig M., Mikucki S.* Sfragistyka, s. 118; *Stieldorf A.* Siegelkunde, S. 57–58; *Diederich T.* Siegelkunde, Beiträge zu ihrer Vertiefung und Weiterführung, Böhlau, Wien, 2012, S. 221–249. Plačiau apie klastotojus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje žr.: *Цумой А.* Пятатки старажытнай Беларусі, с. 163–166; *Rimša E.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai, p. 107; *Ragauskienė R.* Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. // Istorijos šaltinių tyrimai / Sud. D. Antanavičius, D. Baronas. T. 1. Vilnius, 2008, p. 235.

³⁸ Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II, d. 1, I 5, p. 68–69; *Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E.* Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius, 2001, p. 127.

³⁹ Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), I 12, s. 9; Plg. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, с. 56.

⁴⁰ 1588 m. Lietuvos Statutas, I 16, p. 82–83.

bausmė, tačiau šiuo metu nerasta nė vieno šaltinio, kuris leistų patvirtinti, kad už antspaudų arba spaudų klastojimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje būtų buvusi skirta bausmė sudeginti.

Lietuvos Statutuose taip pat randame straipsnių, kuriuose reglamentuojamas žemės teismo pareigūnų antspaudų naudojimas, tačiau apie antspaudų heraldiką ten nekalbama. Pavyzdžiui, straipsniai, aptariantys žemės teismo knygų saugojimą. Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 11 straipsnyje nustatyta, kad knygos turi būti saugomos tvirtoje skrynioje su trimis spynomis, nuo kurių vieną raktą turi teisėjas, antrą – pateisėjis, trečią – raštininkas, ir visi jie savo antspaudais turėjo skrynią užantspauduoti⁴¹. Tokį patį straipsnį, tik išsamesnį, randame ir Trečiojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 13 straipsnyje⁴². Taigi, apie skrynios atidarymą arba uždarymą jie galėjo spręsti tik visi kartu. Kita vertus, tai, kad knygos saugomos tvirtoje skrynioje, rodo, kad jas buvo siekiama apsaugoti ir nuo tokių tuo metu pasitaikančių nelaimių kaip gaisras, ir nuo klastojimo.

Taip pat galime minėti Lietuvos Statutų straipsnius, reglamentuojančius testamentų sudarymą. Antrojo Lietuvos Statuto VIII skyriaus 2 straipsnis yra išsamesnis⁴³ nei Pirmojo Lietuvos Statuto⁴⁴. Keičiasi ir liudytojai, kurie turi dalyvauti sudarant testamentą. Antrajame Lietuvos Statute nurodoma, kad turi dalyvauti žemės teismo pareigūnai (teisėjas, pateisėjis, raštininkas) ir kunigas, jei pareigūnai nedalyvaus, tada testamentą galima sudaryti trijų patikimų liudytojų pasauliečių akivaizdoje. Trečiojo Lietuvos Statuto VIII skyriaus 2 straipsnis dar tikslesnis. Sudarant testamentą turi dalyvauti to pavieto, kuriame tas testamentas sudaromas, žemės arba pilies teismo pareigūnai, tačiau jei nei žemės teismo, nei pilies teismo pareigūnai nedalyvaus, bet nors ir vienas pareigūnas atvyks, tada testamentas sudaromas prie to pareigūno ir dviejų bajorų. Jei nė vienas pareigūnas negali dalyvauti, tada testamentą gali patvirtinti prie trijų bajorų, vertų pasitikėjimo, sėsliai gyvenančių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje⁴⁵. Straipsnyje taip pat nurodoma, kad tiek testamentą sudarytojas, tiek liudininkai, jei moka rašyti, turi pasirašyti.

Trečiojo Lietuvos Statuto IX skyriaus 9 straipsnyje nustatoma, kad po pakarmio mirties jo knygos turi būti atiduotos į to pavieto žemės teisumą ir saugomos

⁴¹ Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), IV 11, s. 81–82; Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, c. 103.

⁴² 1588 m. Lietuvos Statutas, IV 13, p. 180–182.

⁴³ Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), VIII 2, s. 165–166; Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, c. 158–159.

⁴⁴ Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II, d. 1, V 15, p. 154–157; *Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E.* Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius, 2001, p. 173–174.

⁴⁵ 1588 m. Lietuvos Statutas, VIII 2, p. 338–340.

prie žemės teismo knygų. Jeigu kam prireiks gauti išrašą iš tų knygų, jis bus išduodamas su žemės teismo teisėjo ir pateisėjo antspaudais ir raštininko parašu⁴⁶. Buvo dar kartą patvirtinta, kad išrašai iš žemės teismo turi būti patvirtinti teisėjo ir pateisėjo antspaudais ir raštininko parašu.

1764 m. reforma pakeitė ne tik nusistovėjusią žemės teismų kanceliarijos struktūrą, bet iš esmės pakeitė ir dokumentų antspaudavimo tvarką. Nuo 1764 m. reformos žemės teismo pareigūnų – teisėjo ir pateisėjo – spaudų naudojimas buvo panaikintas. Nuo tada kiekviename pavieta žemės teisme buvo naudojamas vienas žemės teismo spaudas, tačiau juo jau buvo antspauduojami visų rūšių žemės teismo dokumentai (įklija, 3 pav.)⁴⁷.

1788–1792 m. Ketverių metų seimas įvedė naują administracinę visos valstybės suskirstymą ir pertvarkė nuo XVI a. funkcionavusią teismų sistemą: panaikino pavieto pilies, žemės ir pakamario teismus, o vietoj jų įsteigė naujas institucijas. 1792 m. sausio 10 d. Seime priimtas įstatymas dėl pavieto žemionių (žemininkų) teismo įkūrimo vietoj panaikintų žemės ir pilies teismų⁴⁸. Žemionių teismas naudojo ir naujus šiai institucijai sukurtus spaudus⁴⁹.

Dabar grįžkime prie mūsų išsikeltos antrojo tikslo – žemės teismo pareigūnų antspaudų (1564–1764 m.) heraldikos (įklija, 2 ir 4 pav.).

Pradėkime nuo bendriausių dalykų – antspaudavimo būdo, antspaudų dydžių ir formų. Žemės teismo pareigūnų – teisėjo ir pateisėjo – antspaudai buvo prispaudžiamieji⁵⁰. Nuo XVI a. septinto dešimtmečio iki 1764 m. reformos žemės

⁴⁶ 1588 m. Lietuvos Statutas, IX 9, p. 355.

⁴⁷ Volumina legum. T. 7, s. 178. Po 1764 m. buvo pagaminti ir nauji spaudai pavietų žemės teismams (antspaudų heraldika nebuvo pakeista. Raštininko herbas po valstybės herbu buvo paliktas kaip ir anksčiau. Kad pagamintas naujas spaudas, rodo data jame). Pavyzdžiui, 1775 m. išrašo iš Vilniaus žemės teismo knygos antspaudas, kurio spaudas buvo padarytas 1765 m., VUB RS. F. 5-F. 118-31302/6; 1773 m. išrašo iš Ašmenos žemės teismo knygos antspaudas, kurio spaudas buvo padarytas 1765 m., LMAVB RS. F. 318-31752, l. 4; 1783 m. išrašo iš Breslaujos žemės teismo knygos antspaudas, kurio spaudas buvo padarytas 1765 m., VUB RS. F. 67-3120; 1766 m. išrašo iš Trakų žemės teismo knygos antspaudas, kurio spaudas buvo padarytas 1765 m., LVIA. F. 20, ap. 1, b. 88; 1770 m. išrašo iš Kauno žemės teismo knygos antspaudas, kurio spaudas buvo padarytas 1765 m., LVIA. F. 716, ap. 2, b. 116. Ir kituose pavietuose po 1764 m. reformos buvo pagaminti nauji spaudai. Pokyčiai vyko ir Žemaitijoje: *Rimša E., Zabiela G.* Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių repartacijos žemės teismo spaudas // *Anykščiai: krašto kultūros ir istorijos puslapiai*. 1996, Nr. 10, p. 2–4.

⁴⁸ *Šmigelskytė-Stukienė R.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, p. 81–85.

⁴⁹ Antspaudų pavyzdžiai: 1794 m. išrašas iš Lydos žemionių teismo knygos. Antspaudas padarytas 1792 m., VUB RS. F. 5-F. 122-31353/86, l. 1; 1792 m. išrašas iš Trakų žemionių teismo knygos. Antspaudas padarytas 1792 m., LMAVB RS. F. 138-1279, l. 53.

⁵⁰ Visi tyrime naudoti antspaudai – prispaudžiamieji. Prikabinamųjų antspaudų nebuvo rasta.

teismo pareigūnų antspaudams būdinga didėjimo tendencija⁵¹. Antspaudų didėjimą greičiausiai galima sieti su paprastesnės medžiagos – vaškelio atsiradimu, popieriaus kaina ir spaudo medžiaga. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo žinomos ir naudojamos trys žemės teismo pareigūnų antspaudų formos: apvalūs, ovalūs ir aštuonbriauniai⁵².

Remdamiesi archyvinių šaltinių analize, pagal vaizdulinio heraldiką žemės teismo pareigūnų – teisėjų ir pateisėjų – herbinius antspaudus skirstome į dvi grupes:

1. Kai vaizdulyje vaizduojamas vienas herbas.
2. Kai vaizdulyje vaizduojamas daugiau negu vienas arba jungtinis herbas.

Žemės teismo pareigūnų antspaudų heraldika nebuvo kaip nors reglamentuojama. Žemės teismo pareigūnai galėjo pasirinkti, ar vaizduoti herbą su viena figūra, ar jungtinį. Paprastai viename lauke vaizduotas tos giminės herbas – jo figūra. Jungtiniuose herbuose labiausiai paplito keturių laukų skydai. Kita vertus, nuo pat XVI a. antros pusės antspauduose randame net sudėtingesnių jungtinių herbų su penkių laukų skydais, kuriuose pavaizduoti tėvo, motinos, senelių, kartais net prosenelių herbai⁵³. Sudėtingesnieji jungtiniai herbai pabrėžė ne tik spaudo savininko kilmingumą, bet ir jo giminystės ryšius.

Įdomiausi dalykai atsiskleidžia pažvelgus į žemės teismo pareigūnų – teisėjų ir pateisėjų – antspaudų heraldiką. Žemės teismų pareigūnų antspaudų vaizduluose naudotų skydų formą keitė laikas, bet neretai naudoti ir ankstyvesnių laikotarpių skydai. Žemės teismo pareigūnų buvo mėgstamas herbo šalmas. Daugiausia naudotas į žiūrovą atgręžtas grotelinis šalmas⁵⁴. Pareigūnų antspau-

⁵¹ Pavyzdžiui, 1568 m. išrašė Vilniaus žemės teismo pateisėjo antspaudas ovalus, 18 x 16 mm, o 1613 m. išrašė Vilniaus žemės teismo pateisėjo ovalus, bet jau 28,5 x 23 mm, LMAVB RS. F. 264-596 ir LMAVB RS. F. 138-1375, l. 38; 1593 m. išrašė Trakų žemės teismo pateisėjo antspaudas apvalus, 22 mm, 1753 m. išrašė Trakų žemės teismo pateisėjo apvalus, bet jau 41,5 mm, VUB RS. F. 69-72 ir LMAVB RS. F. 138-897; 1581 m. išrašė Kauno žemės teismo teisėjo antspaudas aštuonbriaunis, 16 x 12 mm, o 1623 m. išrašė Kauno žemės teismo teisėjo antspaudas taip pat aštuonbriaunis, bet jau 20 x 17 mm, LVIA. F. 1195, ap. 1, b. 12, l. 13 ir LMAVB RS. F. 138-247, l. 3. Dažniausiai teisėjo antspaudas yra didesnis už pateisėjo. Kita vertus, rečiau pasitaiko, kad pateisėjo antspaudas yra didesnis už teisėjo arba teisėjo ir pateisėjo antspaudai yra vienodo dydžio.

⁵² Teisėjo ir pateisėjo antspaudų formos nebūtinai buvo derinamos. T. y. greta galėjo būti teisėjo apvalus, o pateisėjo aštuonbriaunis antspaudas ir t. t.

⁵³ Jungtiniai herbai su penkių laukų skydais, pavyzdžiui: 1599 m. Vilniaus žemės teismo dokumente – teisėjo J. Astiko antspaude, VUB RS. F. 13-60, l. 15v; 1591 m. išrašė iš Vilkmergės (dab. Ukmergės) žemės teismo knygos – pateisėjo A. Valavičiaus antspaude, LMAVB RS. F. 12-4326, l. 4.

⁵⁴ Į žiūrovą atgręžtas grotelinis šalmas 1586 m. išrašė iš Ašmenos žemės teismo knygos – pateisėjo A. S. Belikovičiaus antspaude, LMAVB RS. F. 16-17, l. 150.

duose vaizduota ir svarbiausia herbo šalmo dalis – jo papuošalas. Surinkta medžiaga atskleidžia, kad dažniausiai buvo vaizduojamos 3–5 plunksnos, žvėris mėgta vaizduoti iki pusės, žinoma, šalmo papuošalas galėjo būti nesusijęs su herbo figūra arba jis tiek forma, tiek išvaizda pakartodavo visą arba dalį herbo figūros, esančios skyde⁵⁵. XVI a. pabaigoje–XVIII a. pabaigoje žemės teismo pareigūnų antspauduose dažniausiai matome augalinę skraistę⁵⁶. Antspauduose buvo naudojamos ir rangų karūnos. Pareigūnų antspauduose vaizduojama arba šalmo karūnėlė, arba dažniausiai penkių lapų vainikas⁵⁷. Žemės teismo pareigūnų antspauduose kartais buvo naudojami ir kiti puošybos elementai, pavyzdžiui, įvairūs augaliniai motyvai arba karinė atributika⁵⁸.

Remdamiesi šiuo metu surinktais žemės teismo pareigūnų antspaudais, įrašus jų vaizduliuose galime skirti į dvi grupes:

1. Privačiuosius. Privatieji – kai virš herbo užrašomos dvi, rečiau trys lotyniškos didžiosios raidės, kurios reiškė pareigūno vardą ir pavardę⁵⁹.
2. Pareigybinius. Pareigybiniai įrašai dar skirstomi į keturias grupes:
 - 2.1. Tik su pareigybiniais inicialais, kai virš herbo matome dvi, rečiau tris lotyniškas didžiąsias raides, reiškiančias spaudo savininko vardą ir pavardę, o iš herbo šonų dar atsiranda dviejų lotyniškų didžiųjų raidžių inicialai. Jie nurodo, kurio pavieto žemės teismo pareigūnas yra herbo savininkas⁶⁰.

⁵⁵ Pavyzdžiui, trys plunksnos 1599 m. išrašė iš Uplytės žemės teismo knygos – teisėjo J. Žygimantavičiaus antspaude, VUB RS. F. 8-1678; arba 1670 m. išrašė iš Kauno žemės teismo knygos – teisėjo S. J. Oborskio antspaude, LMAVB RS. F. 264-424. Rečiau, kai papuošalas dažnai tiek forma, tiek išvaizda pakartodavo visą herbo figūrą, esančią skyde, arba dalį jos. Pavyzdžiui, 1596 m. išrašė iš Kauno žemės teismo knygos – pateisėjo V. Kulvinskio antspaude herbas (lenk. *Bończa*, liet. vieneragis), LVIA. F. 716, ap. 2, b. 137, l. 101 v; žvėris mėgta vaizduoti iki pusės, pavyzdžiui, 1582 m. išrašė iš Trakų žemės teismo knygos – teisėjo B. F. Sapiegos antspaude, LMAVB RS. F. 16-75, l. 104.

⁵⁶ Pavyzdžiui, augalinė skraistė 1581 m. išrašė iš Kauno žemės teismo knygos – teisėjo J. Radošinskio antspaude, LVIA. F. 1195, ap. 1, b. 12, l. 13.

⁵⁷ Pavyzdžiui, šalmo karūnėlė 1607 m. išrašė iš Ašmenos žemės teismo knygos – pateisėjo S. A. Svirskio antspaude, LVIA. F. 1177, ap. 1, b. 2695, l. 37; penkių lapų vainikas 1753 m. išrašė iš Trakų žemės teismo knygos – pateisėjo J. Vizgirdo antspaude, LMAVB RS. F. 138-897, l. 2.

⁵⁸ 1715 m. išrašė iš Ašmenos žemės teismo knygos augalų šakelių randame teisėjo K. Kaminskio antspaude, VUB RS. F. 4-(A-655)25127. Karinė atributika 1754 m. išrašė iš Lydos žemės teismo knygos – pateisėjo antspaude, VUB RS. F. 5-F.122-31353/62.

⁵⁹ 1617 m. Lydos žemės teismo pateisėjo Stanislovo Tukas antspaude virš herbo raidės S ir T, LMAVB RS. F. 21-1283, l. 26v.

⁶⁰ 1638 m. išrašė iš Kauno žemės teismo knygos – pateisėjo Jono Gimbuto antspaude virš herbo raidės yra I ir G, o iš herbo šonų P ir K (lenk. *Jan Gimbut podsędek Kowieński*, liet. Jonas Gimbutas, Kauno pateisėjis), LMAVB RS. F. 43-18042.

2.2. Tik su legenda. Legendos rašytos didžiosiomis lotyniškėmis raidėmis, palei antspaudų kraštą, pagal laikrodžio rodyklę. Legenda užėmė vieną eilutę – žiedą. Žemės teismų pareigūnų antspaudų legendose užrašas buvo lenkų kalba. Lotyniškų žodžių pasitaiko labai retai. Legendoje nurodomi pareigūno vardas, pavardė ir pareigos. Kartais nurodoma, kurio pavieto pareigūnas jis yra⁶¹.

2.3. Su legenda ir pareigybiniais inicialais⁶².

2.4. Pareigybiniai inicialai jungtiniame herbe⁶³.

Pareigūnų antspaudų vaizduluose datos naudotos rečiau. Jos rašytos vaizdulyje – virš skydo, po juo, jo šonuose arba legendoje. Datos antspauduose arba nurodydavo pareigūnų darbo pradžią, arba galėjo žymėti signeto arba spaudo pagaminimo datą. Žemės teismo pareigūnų naudojama antspaudų medžiaga (vaškas, vaškėlis) buvo raudonos, juodos, žalios ir rudos spalvos⁶⁴. Žemės teismo pareigūnų išduotų dokumentų koroboracijose dažniausiai pasitaikančios antspaudavimo formuluotės: „su mūsų antspaudais“⁶⁵, „su mūsų pareigybiniais antspaudais“⁶⁶ arba „su mūsų teisėjų antspaudais“⁶⁷. Neretai koroboracijoje pažymima, kad dokumentas ne tik su antspaudais, bet ir raštininko parašu⁶⁸. Jau

⁶¹ 1731 m. išrašas iš Vilkmergės (dab. Ukmergė) žemės teismo knygos – pateisėjo Jokūbo Bialozoro antspaudų legendoje:

* IAKVB • BIALLOZOR • PODSEDEK • WILKOMIERSKI •, VUB RS. F. 5-A28, 4975.

⁶² 1715 m. išrašas iš Ašmenos žemės teismo knygos – pateisėjo S. M. Naramovskio antspaudė, VUB RS. F. 4-(A658) 25127.

⁶³ 1627 m. išrašas iš Gardino žemės teismo knygos teisėjo antspaudė matome jungtinį keturių laukų herbą. Virš herbo dvi lotyniškos didžiosios raidės, kurios reiškė pareigūno vardą ir pavardę. Šalia pirmo herbo matome didžiąją lotynišką raidę S, o šalia antro herbo – lotynišką didžiąją raidę Z (lenk. *sędzia ziemski*, liet. žemės teisėjas), LVIA. F. 598, ap. 1, b. 1450, l. 20. Šiuo metu vienintelis rastas toks herbas.

⁶⁴ Be specialių tyrimų negalime nustatyti, ar tai vaškas, ar vaškėlis, todėl vartosime terminą antspaudų medžiaga. Raudoną – 1582 m. išrašas iš Trakų žemės teismo knygos – teisėjas B. F. Sapiega, LMAVB RS. F. 16-75, l. 104; juodą – 1584 m. išrašas iš Trakų žemės teismo knygos – pateisėjis P. Toločka, LMAVB RS. F. 138-2330; žalią – 1600 m. Breslaujos žemės teismo teisėjas G. G. Mirskis ir pateisėjis V. I. Masalskis, LMAVB RS. F. 43-16663; rudą – 1631 m. išrašas iš Trakų žemės teismo knygos – teisėjas P. Tiškevičius, LMAVB RS. F. 138-1360, l. 66.

⁶⁵ (orig. *pod naszymi печатми*) 1598 m. išrašas iš Vilniaus žemės teismo knygos, VUB RS, F. 13-60, l. 5 a.

⁶⁶ (orig. *pod naszymi владовыми печатми*) 1617 m. išrašas iš Lydos žemės teismo knygos, LMAVB RS. F. 21-1283, l. 26.

⁶⁷ (orig. *pod naszymi судейскими печатми*) 1598 m. išrašas iš Breslaujos žemės teismo knygos, LMAVB RS. F. 16-85, l. 203.

⁶⁸ 1597 m. išrašas iš Ašmenos žemės teismo knygos, LMAVB RS. F. 16-84, l. 96; 1584 m. išrašas iš Trakų žemės teismo knygos, LMAVB RS. F. 138-2330.

esame minėję, kad žemės teismo raštininkas turėjo visus dokumentus pasirašyti. Šios normos buvo griežtai laikomasi, nes raštininko parašas greta teisėjo ir pateisėjo antspaudų aptinkamas nuo XVI a. septinto dešimtmečio iki 1764 m. reformos⁶⁹. Pasirašydamas raštininkas nurodo savo vardą, pavardę ir žemės teismo pavietą⁷⁰. Žemės teismo raštininko parašas garantavo surašytų dokumentų turinį ir teisėtumą, taip pat atliko klastojimo prevencijos funkciją.

Apibendrinant galima teigti, kad iki šiol istoriografijoje nefunkcionavusių antspaudų informacija suteikia naujų ir svarbių įžvalgų šia tema. Archyvuose surasti šaltiniai leidžia nedvejojant patvirtinti, kad minėtų Antrajame ir Trečiajame Statutuose bei vykdančią 1764 m. reformą įteisintų normų, reglamentavusių žemės teismo ir jo pareigūnų spaudų naudojimą, buvo laikomasi. Neabejotina, kad iki šiol neatrasta arba nepastebėta dokumentų saugyklose slypinti medžiaga šią informaciją dar papildys. Straipsnyje aptariama medžiaga sudaro prielaidas ateityje išsamiau apibendrinti visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismų pareigūnų antspaudus.

LITHUANIAN LAND LAW AND THE SEALS OF LAND COURT OFFICIALS IN 1564–1764

Justina Sipavičiūtė

Summary

Having emerged after the Reform of 1564–1566, land courts handled civil cases and performed notarial functions. From their establishment, each district land court had their own institutional stamps: the stamp of the land court was used exclusively for summons with the sovereign's title, and stamps of the land court officials (the judge and the deputy judge) were used for all other land court documents signed by the land court scribe. The archive sources confirm that the regulations, established in the articles of the Lithuanian Statutes and the Seimas Constitution concerning the use of the land court seals and its officials, were implemented in real-life practice. A thorough analysis of the heraldry and the sigillography of the land court officials in the Vilnius and Trakai voivodeships (9 districts) of the Grand Duchy of Lithuania is presented, and it is based on over a hundred previously unpublished seals stored in library and archive collections. This practice of the use of different stamps of the land court officials, the judge and the deputy judge was discontinued after the 1764 Reform. A single land court stamp was used by each district land court since then. Similarities can be found in other districts of the Grand Duchy of Lithuania, but this should be an object of further detailed research.

⁶⁹ Po 1764 m. reformos žemės teismo raštininkas pasirašydavo ant visų rūšių žemės teismo dokumentų.

⁷⁰ 1591 m. išrašą iš Lydos žemės teismo knygos pasirašė: Vaitiekus Skinderis, Lydos žemės raštininkas, LMAVB RS. F. 16-79, l. 175v.